

УДК 37.015.31

ВИХОВНА РОБОТА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

О.В.Волошина

Анотація. У статті на основі аналізу наукової літератури з'ясовано сутність виховання, виховної роботи як соціально-педагогічної категорії.

Ключові слова: виховання, виховна робота.

Аннотация. В статье на основе анализа научной литературы определена сущность воспитания, воспитательной работы как социально-педагогической категории.

Ключевые слова: воспитание, воспитательная работа.

Annotation. In the article on the basis of analysis of scientific literature essence of education, educate work, is found out as a social-pedagogical category.

Keywords: education, educate work.

Виховання є одним з найбільш складних соціальних явищ, що обумовлює існування численних визначень категорії «виховання», які по-різному розкривають її сутнісні характеристики. Для розуміння суті цього процесу, для визначення напрямків його вдосконалення необхідно сформулювати найбільш точне визначення досліджуваної педагогічної категорії.

Проблема визначення суті виховання є однією з найдавніших. У педагогічній літературі в силу ряду об'єктивних причин це поняття постійно уточнюється.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури з'ясувати сутність виховання, виховної роботи як соціально-педагогічної категорії.

«Виховання» як педагогічна категорія має своє лексичне наповнення і тлумачиться в залежності від сфери використання з різними специфічними відтінками. В «Етимологічно-семантичному словнику української мови. Т.І.» митрополита Іларіона (професора Івана Огієнка) вказано, що перше значення терміну «виховання» було «вигодування, пізніше й духовне оформлення». Саме ж трактування «виховання» у Івана Огієнка звучить так: «Виховання – це зовнішня чемність, уміння пристойно триматися на людях; не плутати зі словом «освіта». Відповідно «вихований» у Івана Огієнка пояснюється як той, «хто добре знає світські звички, ввічливий; не треба плутати зі словом «освічений» [7, с.22].

У навчальному посібнику «Педагогіка» В. Ягупова справедливо зауважено про відокремлення поняття «виховання» від поняття «навчання» у другій половині XVIII століття. Це має своє суттєве пояснення: «Часто освічена, з багатим запасом знань людина є досить невихованою і явно відштовхує від себе оточуючих» [13, 423]. Можемо лише констатувати факт належності навчання до найважливіших компонентів вихованості особистості.

У різні історичні періоди суспільство характеризувало цю категорію, виходячи зі своїх соціальних настанов і актуальних завдань, при цьому воно піклувалося частіше про свою стабільність, ніж про розвиток окремої особистості.

У класичній педагогіці поняття «виховання» вживається в соціальному та педагогічному значенні, а також у широкому й вузькому педагогічному сенсі.

Виховання у широкому соціальному смислі є впливом на людину суспільства загалом [4, с.87].

І.Подласий додає до цих визначень характеристику цілеспрямованого впливу, тим самим підкреслюючи значущість того суб'єкта (суспільства, культури, соціуму) виховання, що висуває мету та прогнозує результат формування особистості [9, с.124].

Змінюється підхід до визначення виховання, коли центральне місце відводять особистості, на яку спрямований вплив.

У широкому значенні виховання – це спеціально організований, цілеспрямований і керований вплив вихователя на вихованця з метою всебічного розвитку його особистості. У вузькому значенні – це цілеспрямований вплив вихователя на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості вихованця [8, с.17].

В.Кукушин розглядає процес виховання як багатогранне постійне духовне збагачення й відновлення вихованця [6, с.76]. Ф.Харламов і В.Чепіков головним визначають формування особистості. При цьому вони підкреслюють єдність виховання в широкому й вузькому значенні та нерозривний зв'язок процесів навчання й виховання [12, с.84].

Таке розуміння «виховання» підкреслює єдність широкого й вузького значення, що вказує на умовність їхнього розподілу на самостійні підходи.

Ю.Бабанський довів, що навчання й виховання нерозривні по своїй суті, оскільки обидва процеси спрямовані на формування особистості [1]. Звідси випливають два основних висновки:

Навчаючи, педагог, цілеспрямовано або мимоволі, виховує, а, виховуючи, навчає. Наприклад, щоб навчити дитину грамоті, необхідно виховувати деякі якості (уважність, посидючість, дисциплінованість тощо), щоб виховати в дитини ввічливість, необхідно навчити її правилам ввічливого спілкування (наприклад, дитина повинна засвоїти такі загальноприйняті вираження ввічливості, як «здрастуйте», «дякую», «вибачте» тощо).

Щоб цілісний педагогічний процес був найбільш ефективним, необхідно використати його виховний потенціал при навчанні та навчальні можливості – при вихованні. Так, на уроці вчитель вирішує виховні завдання, а на виховному заході формує у дітей нові знання.

Взаємозв'язок навчання й виховання може бути чотирьох типів:

- виховання невідривне від навчання, у процесі якого воно здійснюється (через зміст, форми, засоби навчання). У такій формі виховання є складовою навчального процесу, що визначається як навчання, що виховує;

- виховання здійснюється в навчальному процесі певного закладу поза навчанням, паралельно йому (гуртки, суспільна робота, трудове виховання);

- виховання здійснюється поза навчальним процесом (але відповідно до його загальних цілей і цінностей) родиною, трудовим колективом, групою, спільнотою, де відбувається певне стихійне навчання;

- виховання здійснюється й іншими (не навчальними) закладами (клуби, дискотеки, компанії тощо), супроводжуючись стихійним, а іноді й цілеспрямованим навчанням. Такий вплив на виховання дитини може бути вирішальним.

Отже, для того щоб організувати ефективну роботу з формування очікуваних особистісних якостей, необхідно враховувати всі особливості життя й діяльності людини. У протилежному випадку виховний вплив не стане значущим для вихованця, особливо якщо умови життя йдуть на противагу тим цінностям, які декларуються.

Визнаючи суб'єктну позицію вихованця, дослідники визнають необхідність організації його діяльності разом з вихователем. Так, М.Болдирев відзначає, що виховання – це цілеспрямована й взаємозалежна діяльність вихователів і вихованців, їхні відносини в процесі цієї діяльності [2, с.47]. І. Подласий підкреслює, що взаємодія вихователів і вихованців повинна спеціально організовуватися, керуватися та контролюватися [9, с.7].

Суб'єктність вихователя й вихованця припускає, що мету діяльності визначає для себе кожний із суб'єктів. Вона може не співпадати. У цьому випадку вихованість кожного з учнів, навіть залучених до однакової діяльності, буде відрізнятися. Потрібна майстерність педагога для того, щоб враховувати й уміти коректувати мету діяльності вихованців. Лише в цьому випадку зростає виховний вплив відносин у процесі спільної виховної діяльності.

Існує декілька підходів до визначення ролі виховної роботи в цілісному педагогічному процесі й у системі роботи школи, у тому числі заснованих на ототожненні понять «виховна робота» і «виховний процес» [6].

Відповідно до традиційного підходу, цілісний педагогічний процес здійснюється в школі через систему різноманітної роботи, в якій виділяється:

- навчально-виховна робота, пов'язана зі здійсненням навчальних занять (уроки, факультативи, предметні гуртки);

- позакласна виховна робота, що організує педагогічний процес у школі у поза навчальний час;

- методична робота, спрямована на професійне вдосконалення педагогів;

- робота з родинами учнів і громадськістю, спрямована на включення родини й громадськості в педагогічний процес.

У цьому контексті виховна робота – спеціально організована діяльність учасників педагогічного процесу, яка спрямована на реалізацію функцій виховання. Виховна робота включає в себе: здійснення комплексу організаційних та педагогічних завдань, які розв'язуються педагогом з метою забезпечення оптимального розвитку особистості учня; відбір форм і методів виховання учнів відповідно до поставлених завдань і сам процес їх реалізації.

«Будь-яка виховна робота, – стверджує Н.М. Таланчук, – повинна починатися з того, що педагог засвоює, усвідомлює виховні функції, тобто обов'язки, види діяльності, які виконуються в процесі формування особистості та учнівського колективу» [11, с.17-18].

У виховній роботі виділяють наступні види виховних впливів (Л.Байбородова, Л. Байкова, М. Рожков) [10]:

1. Безпосередній вплив педагога на вихованців, який ґрунтується на постійному вивченні їхніх індивідуальних особливостей розвитку, інтересів, оточення та реалізується через комплекс форм, методів і прийомів виховання.

2. Створення виховуючого середовища (опосередкований виховний вплив на школярів):

- створення та згуртування учнівського колективу;
- формування сприятливого емоційного клімату в колективі;
- залучення учнів до різноманітної колективної діяльності;
- розвиток учнівського самоврядування;
- розумна організація та естетизація шкільного життя;
- створення сприятливого предметно-просторового середовища;
- координування процесу виховання на уроках і в поза навчальний час;
- координування шкільного, сімейного й суспільного виховання.

3. Корекція впливу різних суб'єктів соціальних відносин дитини: учнівського колективу й окремих учнів, педагогічного колективу й окремих педагогів, родини, соціуму, засобів масової комунікації.

Спеціально організована діяльність педагогів і вихованців є основною ознакою виховної роботи. Організація діяльності передбачає впорядкованість діяльності у меті й мотивації, у змісті, у засобах і способах здійснення, у відносинах, у просторі й часі. (Ю.Конаржевський, М.Рожков та інші) [10].

Упорядкованість у меті означає, що всі учасники діяльності розуміють, навіщо й чому вони це роблять - всі разом і кожний окремо. Упорядкованість у мотивації означає емоційне осмислення цілей і завдань діяльності, їхнє прийняття учасниками як особистісно значущих. Упорядкованість у змісті - ясність, чіткість уявлення про зміст діяльності, про те, що саме (які дії, операції, технологічні етапи) необхідно виконати, щоб досягти мети. Упорядкованість у засобах. Певний вид діяльності визначає матеріальні засоби його здійснення: технічні, художньо-естетичні, засоби виразності усного мовлення, реквізит, інвентар для праці тощо. Упорядкованість у способах здійснення діяльності пов'язана з вибором способів педагогічного впливу, а також способів здійснення предметної діяльності вихованців. Упорядкованість у відносинах означає, що учасники діяльності повинні добре розуміти хто і що конкретно буде виконувати, хто несе відповідальність за результати діяльності. Упорядкованість у просторі визначається тим, де протікає діяльність або її окремі етапи, як упорядкувати відведене для діяльності середовище. Упорядкованість у часі: що повинно коли відбуватися, яка послідовність етапів діяльності, загальна тривалість.

Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) окреслила основні пріоритетні напрями реформування виховання. Отже, зміст виховної роботи у сучасній школі передбачає:

- формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії рідного народу;
- формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою;
- прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну;
- виховання духовної культури особистості; створення умов для вільного вибору нею своєї світоглядної позиції;
- утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших добродітностей;
- формування творчої, працелюбної особистості, виховання цивілізованого господаря;
- забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді, охорони та зміцнення їхнього здоров'я;
- виховання поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки;
- формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;
- забезпечення високої художньо-естетичної освіченості й вихованості особистості;
- формування екологічної культури людини, гармонії її відносин з природою;
- розвиток індивідуальних здібностей і талантів молоді, забезпечення умов її самореалізації;
- формування у дітей і молоді уміння міжособистісного спілкування та підготовка їх до життя в умовах ринкових відносин [3].

Аналіз наукової літератури дозволив дійти висновку, що виховання – поняття багатозначне,

розглядається як суспільне явище, діяльність, процес, цінність, система, вплив, взаємодія. Поняття «виховна робота» відображає процесуальну сторону виховної діяльності – діяльність учителів, класних керівників, батьків щодо здійснення формування певних рис особистості вихованців, з урахуванням конкретних умов її функціонування (вік учнів, регіон тощо) та характеризує безпосереднє планування, організацію та проведення певних виховних заходів у конкретному навчальному закладі, класі.

Література

1. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / Ю.К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1989. – 256 с.
2. Болдырев, Н.И. Методика воспитательной работы в школе: учеб. пособие для студ. пед. ин-тов. / Н.И. Болдырев. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1981. – 223 с.
3. Державна національна програма “Освіта. Україна XXI століття”. - К.: Райдуга, 1994. - 61 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред.. В.Г. Кремень. – К.: Хрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Кондрашова, Л.В. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник / Л.В.Кондрашова, О.О.Лаврентьєва, Н.І.Зеленкова. – Кривий Ріг : КДПУ, 2008 – 187 с.
6. Кукушин В. С. Теория и методика воспитательной работы: учеб. пособие / В.С. Кукушин. – Р-н/Д: «МарТ», 2002. – 320 с.
7. Марушкевич А.А. Педагогіка вищої школи. Теорія виховання (Цикл лекцій): Навчальний посібник. / А.А. Марушкевич – К., 2005. - 107 с.
8. Педагогіка: Навчальний посібник / В.М. Галузяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. – 400 с.
9. Подласый, И.П. Педагогика. Новый курс: учеб. для студ. пед. вузов: в 2 кн. Кн. 2: «Процесс воспитания» / И. П. Подласый. – М.: Владос, 1999. – 256 с.
10. Рожков М. И., Байбородова Л. В. Организация воспитательного процесса в школе: Учеб. пос. для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 256 с.
11. Таланчук Н.М. Системно-социальная концепция школьного воспитания / Н.М.Таланчук. – Казань, 1991. – 215 с.
12. Харламов И.Ф. Педагогика: учеб. пособие / И.Ф.Харламов. 2-е изд. – М.:Высшая школа, 1990. – 380 с .
13. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. пос. / В.В. Ягупов.– К.: Либідь, 2002.– 560 с